

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СУЧАСНА ПАРАДИГМА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ INCLUSIVE EDUCATION AS A MODERN PARADIGM OF TEACHING CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Статтю присвячено одній із найбільш актуальних проблем спеціальної освіти – впровадженню інклюзивної форми навчання дітей з особливими потребами в контексті Нової української школи. Зазначено, що особливістю сучасної системи освіти є докорінне переосмислення її мети і завдань: основна увага приділяється формуванню особистості дитини, розвитку її соціальної активності, врахуванню індивідуальних особливостей і потенційних можливостей, вихованню життєздатності через формування життєвих компетентностей, що забезпечить ефективне існування дитини з особливими потребами в соціумі. Акцентовано на спроможності педагогічного колективу інклюзивного освітнього середовища «запустити» механізм самоорганізації та саморозвитку дитини з тим, щоб нею був набраний соціальний потенціал для повноцінного життя в суспільстві. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти, її основні принципи, нові концептуальні складники і підходи до навчання дітей з особливими потребами. Доведено, що від успішності функціонування інклюзивного освітнього середовища залежать соціальний потенціал дитини з особливими потребами, усвідомлення себе повноцінною особистістю, комфортність її життєдіяльності та спілкування з однолітками. Основна увага зосереджується на низці проблем, які й досі є невирішеними і гальмують процес впровадження інклюзивної форми навчання дітей з особливими потребами. Висвітлюється необхідність проведення їх реабілітації в широкому сенсі. Наголошується, що саме заклад освіти з інклюзивною формою навчання стає основною ланкою цілеспрямованої соціалізації учнів. Педагогічні колективи разом із батьками мають спрямувати свої зусилля на особистість учня, допомогти визначитися професійно з урахуванням задатків, здібностей і схильностей дитини. Реалізації цих завдань має підпорядковуватися вся діяльність спеціального (інклюзивного) закладу освіти, оволодіння педагогами основами теоретичних та практичних знань щодо забезпечення навчання дітей в інклюзивному освітньому середовищі. Зазначено, що впровадження інклюзивної освіти є доволі тривалим, відповідальним і складним інтелектуально-організаційним процесом, який вимагає виважених рішень, наукових розвідок у різних сферах і дотримання основоположних прав людини.

Ключові слова: спеціальна освіта, інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, діти з особливими освітніми потребами, освітня парадигма.

The article is devoted to one of the most pressing problems of special education – the introduction of an inclusive form of education for children with special needs in the context of the New Ukrainian School. It is noted that the peculiarity of the modern education system is a radical rethinking of its goals and objectives: the main attention is paid to the formation of the child's personality, development of its social activity, consideration of individual characteristics and potential opportunities, education of viability through the formation of vital competencies in society. Emphasis is placed on the ability of the teaching staff of an inclusive educational environment to "launch" the mechanism of self-organization and self-development of the child so that it has gained social potential for a full life in society. Theoretical and methodological principles of inclusive education, its basic principles, new conceptual components and approaches to teaching children with special needs are substantiated. It is proved that the success of the functioning of an inclusive educational environment depends on the social potential of a child with special needs, self-awareness as a full-fledged person, the comfort of his life and communication with peers. The focus is on a number of issues that remain unresolved and are hampering the implementation of inclusive education for children with special needs. The need for their rehabilitation in a broad sense is highlighted. It is emphasized that an educational institution with an inclusive form of education becomes the main link in the purposeful socialization of students. Teaching teams together with parents should focus their efforts on the personality of the student, help to determine professionally, taking into account the inclinations, abilities and aptitudes of the child. The implementation of these tasks should be subject to all activities of a special (inclusive) educational institution, mastering by teachers the basics of theoretical and practical knowledge to ensure the education of children in an inclusive educational environment. It is noted that the implementation of inclusive education is a rather long, responsible and complex intellectual and organizational process that requires well-considered decisions, scientific research in various fields and respect for fundamental human rights.

Key words: special education, inclusive education, inclusive educational environment, children with special educational needs, educational paradigm.

УДК 376.015.31:316.614
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.24>

Татьянчикова І.В.,
докт. пед. наук, професор,
завідувачка кафедри спеціальної
педагогіки та інклюзії
Донбаського державного
педагогічного університету

Ширіна А.В.,
викладач кафедри спеціальної
педагогіки та інклюзії
Донбаського державного
педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформування і осучаснення освіти, які відбуваються нині в умовах суспільних трансформацій, вимагають її відповідності глобальним викликам, одним з яких є забезпечення підростаючому поколінню якісної освіти на основі Нової філософії, відкритої до прагнень людини, її життєвого й духовного світу, проблем, потреб,

індивідуальних особливостей, можливостей, потенціалу.

На перший план виходить захист прав дітей з особливими освітніми потребами, що спонукає до пошуку нових, більш розвинутих, альтернативних форм їх навчання. Особливістю сучасної системи освіти є докорінне переосмислення її мети і завдань. Важливою стає системна, поступова

і послідовна спеціальна педагогічна робота, яка спрямована на розвиток соціальної активності, виховання життєздатності через формування життєвих компетентностей, що забезпечить ефективне існування дитини з особливими потребами в соціумі. У цьому сенсі особливого значення набуває перехід до інклюзивної форми навчання в закладах освіти різного типу, надання можливості дітям адекватно інтегруватися в сучасний освітній простір, розвивати свої здібності в колективі однолітків.

Реформування освітньої системи України, що передбачає впровадження інклюзивної форми навчання в межах Нової української школи, спонукає до надання якісних освітніх послуг дітям з особливими потребами в інклюзивному освітньому середовищі. У цьому контексті реалізації підлягає дуже важливе завдання – забезпечення соціального розвитку кожної дитини, зміщення акцентів на врахування її індивідуальних особливостей і потенційних можливостей. Педагогічний колектив має «запустити» механізм самоорганізації та саморозвитку дитини, з тим, щоб нею був набраний соціальний потенціал, який і визначить надалі масштаби світу, в якому вона зможе повноцінно існувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині накопичено достатній обсяг наукових досліджень, які забезпечують передумови для теоретичного осмислення проблеми інклюзії та феномена підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища, а саме: теоретико-методологічні та філософські аспекти інклюзивної освіти (А. Колупаєва, М. Малофеев, І. Малишевська, О. Мартинчук, В. Синьов, О. Таранченко, А. Шевцов та ін.); впровадження інклюзивної форми навчання дітей з особливими потребами (В. Бондар, Е. Данілавічутє, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Міронова, В. Синьов, І. Татяничикова, О. Федоренко та ін.). У роботах акцентовано на основних труднощах впровадження інклюзивної освіти у спеціальні заклади різного типу, накреслено шляхи їх подолання. Доведено, що позитивне розв'язання проблеми інклюзивного навчання дітей потребує визначення організаційно-методичних засад реалізації цього процесу, його педагогічного і корекційного забезпечення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Впровадження інклюзивної освіти стикається з невирішеністю низки проблем державного рівня: відсутністю особистісної вмотивованості педагогів для участі в інклюзивних процесах; недостатністю теоретичної й практичної підготовки педагогів для реалізації власного потенціалу в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами; відсутністю єдиної державної політики щодо педагогічного, медичного та соціального супроводу особи з інвалідністю впродовж усього життя, у тому числі й щодо впровадження інклю-

зивного навчання; недостатнім рівнем надання корекційно-реабілітаційної допомоги таким дітям; обмеженою кількістю кваліфікованих педагогічних, медичних та соціальних працівників, спеціальних педагогів і психологів для роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища; недостатнім фінансуванням інклюзивної освіти; відсутністю відповідного середовища, адаптованого для навчання цих дітей; недостатньою готовністю українського суспільства до прийняття дітей з особливими потребами як повноправних членів учнівського колективу у закладах дошкільної та загальної середньої освіти.

Метою статті є визначення сучасних підходів до навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетів сучасного розвитку освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами. Це зумовлено головною метою соціального розвитку – створити суспільство «для всіх». Якісна сучасна освіта означає задоволення освітніх потреб кожного індивіда у звичному для нього соціальному оточенні: сім'ї, навчальному закладі, серед друзів та однолітків.

Для всіх єдиною стає думка: інклюзивний підхід передбачає визначення головного – не особистість має підлаштовуватись до суспільних, соціальних і економічних чинників, а навпаки, суспільство має створювати умови для задоволення потреб кожної особистості. У цьому контексті слід зазначити, що віднедавна й в українському законодавстві використовується новий, найбільш прийнятний і гуманний термін «особа з інвалідністю» (раніше – особа інвалід), тобто основна увага концентрується на особі, її потенційних можливостях і напрямках розвитку. При цьому інвалідність вважається вже другорядною характеристикою.

Нові концептуальні засади сучасного суспільного розвитку на основі визнання різноманіття людської спільноти та забезпечення рівноправності людей визначають шляхи реформування національної системи освіти. На зміну державній центристській освітній системі, головною метою якої визначається формування особистості за усталеними взірцями й підпорядкування власних інтересів державним із жорсткою регламентацією освітнього процесу, має прийти «дитиноцентризм» – система освіти, в якій домінують інтереси дитини, задоволення її освітніх потреб. Цей принцип визначає мету й концепцію інклюзивної освіти, сучасної освітньої системи, що реалізує одну з головних демократичних ідей – рівність прав людей на здобуття освіти.

Інклюзивна освіта, як освітня парадигма, базується на світоглядних орієнтирах соціальної інклюзії (залучення всіх членів суспільства

до соціального середовища) та є складником стратегії розвитку демократичного суспільства, оскільки рівноправність, доступність та забезпечення якості освіти є наріжним імперативом її функціонування. Інклюзивна освіта, за визначеннями всесвітніх міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.), має забезпечити право на якісну освіту всіх дітей шляхом задоволення їхніх основних освітніх потреб. На особливу увагу заслуговують діти, в яких найбільший ризик маргіналізації через психофізіологічні, етнічні, релігійні, мовні та інші особливості.

Інклюзивна освіта як складник соціальної політики є засобом досягнення соціальної інклюзії, оскільки основною її ідеєю стає дія в напрямі: від інтегрування в освітній заклад – до інтегрування в суспільство.

Отже, *інклюзивна освіта* (від латинського слова «include» – включати) – напрям розвитку загальної освіти, метою якого є освіта, доступна для всіх, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами. В основу інклюзивної освіти покладено ідеологію, яка виключає будь-яку дискримінацію, забезпечує рівне ставлення до всіх дітей та створює необхідні умови для учнів, які мають особливі освітні потреби [4].

Інклюзивна освіта, як освіта загалом, базується на основних принципах: цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина здатна відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою; різноманітність підсилює всі сторони життя людини; справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємин; кожен потребує підтримки та дружби однолітків; використання переваг, а не недоліків; люди потребують один одного [8, с. 18].

Освіта – це досягнення кінцевої мети, певне створення суспільства, діяльність якого спрямоване на основний постулат: кожен, незалежно від статі, віку, здібностей, наявності або відсутності порушень розвитку, має змогу брати участь у житті соціуму. Діти з інвалідністю обов'язково мають перебувати в соціумі в колективі однолітків. При цьому вони залишаються особливими, своєрідними, але ці діти мають працювати разом з усіма, відчувати підтримку колективу. Слід завжди пам'ятати: більшість своєрідних особливостей дитини з інвалідністю не будуть подолані, якщо не намагатися їх подолати.

Безумовно, кожен громадянин має право на освіту. Шкільне навчання – особливий і важливий етап життя, без якого неможливе становлення особистості. Основне завдання інклюзивної освіти – створення таких умов, щоб дитина могла навчатися, а її родина не була при цьому ізольованою, не залишалась наодинці зі своїми проблемами, а могла жити повноцінним життям. Навчальний

заклад має переходити на індивідуальні програми та плани, підтримувати учнів, які мають певні труднощі. Отже, діти з інвалідністю мають адаптуватися жити та вчитися серед звичайних школярів – це і є інклюзивна освіта і в цьому її своєрідність.

Саме тому інклюзивну освіту визначають як прогресивний спосіб навчання, який має великі перспективи в сучасному суспільстві. Отже, в суспільстві з'являється надія, що кожна дитина з особливими освітніми потребами зможе реалізувати право на якісну освіту, адаптовану до її можливостей і потреб. Часто батьки і вчителі висловлюють свої побоювання, що дитина з особливими освітніми потребами буде заважати іншим учням у класі. Це цілком обґрунтовані переживання, якщо впроваджувати інклюзію без відповідної підготовки в загальноосвітній школі. Треба, щоб така дитина не йшла у загальний клас, а спочатку займалася з фахівцем окремо, для чого передбачено підготовчу ресурсну зону та відповідний арсенал педагогічних технологій.

При цьому фахівець має працювати над модифікацією поведінки дитини лише в конкретному середовищі. Він привчає дитину до обов'язкового порядку в закладі освіти, застосовуючи певні правила, самоконтроль та відповідальність. Усе це відбувається в шкільній ресурсній зоні, де фахівець розробляє поведінковий план конкретно для кожної дитини.

Перевага такої роботи в тому, що в ресурсній зоні виробляються конкретні навички, які закріплюються в природному середовищі, в навчальному класі, на додаткових заняттях, в шкільній інфраструктурі.

Слід чітко зазначити, що інклюзивна освіта – це перебудова свідомості кожного учасника освітнього процесу: вчителів, батьків та дітей. Позитивним є те, що в процесі такого навчання дітей з інвалідністю не підтягують до норми одного рівня, вони постійно рухаються своєю особливою освітньою траєкторією.

Боляче констатувати, але у нашому суспільстві простежується стійке неприйняття осіб з інвалідністю. Причини можуть бути різними і частіше – необґрунтованими: страх перед їхньою своєрідністю, нерозуміння правил спілкування з такими людьми, переконаність, що це якась паралельна реальність тощо. Інклюзивна освіта має безумовні переваги, адже дітям надаються широкі можливості для спілкування та соціалізації, що неможливе вдома, де батьки не в змозі створити певні для цього умови.

Україна вступила в новий період європейської інтеграції. Вимоги Євросоюзу, безумовно, відіграють рішучу роль у зміні великої кількості підзаконних актів, покликаних поширити інклюзію в усіх школах України. Законодавство у сфері інклюзивної освіти протягом останніх років дуже

інтенсивно розвивається. Ухвалено новий Закон «Про освіту», в якому закріплено положення про освіту людей із різними порушеннями, визначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами. Актуалізуються завдання щодо створення Нової філософії освіти, на засадах якої формується нова освіта, центром стає особистість з її проблемами, потребами, особливостями, можливостями, потенціалом, здібностями. Україна взяла курс на впровадження інклюзивної освіти – це регулюється також чинними міжнародними актами, які в нашій країні ратифіковано за час незалежності.

Для кожної дитини з особливими освітніми потребами, що навчається в інклюзивному класі, складають *індивідуальну навчальну програму розвитку*. Відповідно до Закону України «Про Освіту», індивідуальна програма розвитку – це документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб (послуг) для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини задля визначення конкретних стратегій і підходів до навчання.

Саме тому акцентується на потребах дитини, її потенційних можливостях, освітній підтримці, що забезпечить її існування в соціумі. Все це вимагає нової якості підготовки педагогів. Настав той час, коли варто здійснювати підготовку висококваліфікованих фахівців на державному рівні, забезпечуючи їм належну підтримку і умови праці.

Висновки. Отже, підготовка фахівців у галузі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища є на часі як для сучасної практики інклюзивної освіти, так і для теорії організації й впровадження спільного навчання дітей з особливими потребами з дітьми нормотипового рівня розвитку. МОН України презентував проєкт *Концепції розвитку освіти в Україні на 2015–2025 рр.*, в якому передбачено сучасне системне реформування освіти. Результатом реформи має бути всебічна трансформація освітнього сектора, яка передбачає перетворення

освіти на систему, здатну до саморегуляції відповідно до запитів суспільства. Освіта має готувати спеціалістів, які зможуть забезпечувати прискорене економічне зростання і культурний розвиток країни, конкурентно спроможних на європейському і світовому ринках праці. Основні напрями реформи передбачають суттєві зміни і в системі освіти осіб з особливими потребами, адже вони є повноправними членами суспільства і мають зробити свій внесок у розв'язання освітніх завдань країни. Сучасні детермінанти полягають у розумінні інклюзивної освіти як відповіді на цивілізаційні виклики, що передбачає прийняття європейських цінностей щодо забезпечення прав дітей з особливими потребами на якісну освіту в загальноосвітньому просторі.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні питань втілення сучасних педагогічних технологій, у тому числі й інформаційних, у корекційно-виховний процес закладу освіти з інклюзивною формою навчання, спрямованих на оптимізацію підготовки учнів з особливими потребами до самостійного життя в сучасному суспільстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асистент учителя в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. / Н.М. Дятленко та ін.; за заг. ред. М.Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Глоба О.П. Про національну систему надання корекційно-реабілітаційних послуг в Україні. Інклюзивна освіта: досвід і перспективи : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С. 76–88.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 180 с.
4. Малишевська І.А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Умань : СПД «Сочінський», 2018. 386 с.
5. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : метод. посіб. / за заг. ред. Н. Софій. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.
6. Татьяначикова І.В., Ширіна А.В. Сходінками інклюзивної освіти : наук.-метод. посіб. Слов'янськ : Вид.-во Б.І. Маторіна, 2021. 59 с.
7. Федоренко О.Ф. Інклюзивне навчання: оцінювання досягнень учнів з особливими освітніми потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 2 (86). С. 76–86.